

הברית הנכזבת: לבנון בדיפלומטיה הציונית כלפי הערבים

אברהם סלע

Laura Zittrain-Eisenberg, *My Enemy's Enemy: Lebanon in the Early Zionist Imagination 1900-1948*, Detroit: Wayne State University Press, 1994, 219 pp.

המרונית (הפטריארך ערידה והבישוף של ביירות, מובארכ) והפוליטית (הנשיאים אמיל אָדָה ואלפרד נקאש). גישתם של אישים אלה כלפי היישוב נבעה מנטייה להתבדלות תרבותית ופוליטית ומרצון לשמר את הייחודיות והדומיננטיות המרוניות, שעמדו בסכנה במדינה הלבנונית החדשה שהוקמה בשנת 1920, לאור המגמות הדמוגרפיות של הגירה מרונית אל מחוץ ללבנון לעומת ריבוי טבעי גבוה בקרב העדות המוסלמיות. הם ביטאו תחושת חוסר ביטחון קיומי במרחב הערבי-המוסלמי וגעגועים לעבר הטרומ מנדטורי, עת נהנתה העדה המרונית מאוטונומיה דתית – ומאז 1860 גם פוליטית, במסגרת המתצרפיה של הר הלבנון בחסותה הבלתי רשמית של צרפת.

אולם האישים הלבנונים שגילו עניין בקשרים עם הסוכנות היהודית לא רק שלא ייצגו את לבנון על מגוון עדותיה, הם היו רחוקים גם מלייצג את העדה המרונית, שהיתה מפוצלת בין מוקדי כוח מקומיים משפחתיים שונים, ואף לא פעלו מטעם קבוצה פוליטית מוגדרת בתוך העדה. בין המנהיגים האלה עצמם שררו תחרות וניגודי אינטרסים אישיים ומוסדיים – לכל אחד מהם היו אינטרסים פוליטיים מקומיים שלשם מימושם נזקק לסיוע חומרי, ואותו קיווה לקבל מהסוכנות היהודית. הם העלו בפני נציגי התנועה הציונית הצעות למכירת קרקעות ליהודים, לקליטת הגירה של יהודים מגרמניה בלבנון, לפעולה נגד המרד הערבי-הפלסטיני (1936-1939) ומנהיגו הגולה אל-חאג' אמין אל-חסיני ואף לתמיכה בסיפוח אזור הדרום לבית הלאומי היהודי כדי להיפטר מאוכלוסייתו המוסלמית-השיעית, ובד בבד הציגו דרישות כספיות שנועדו לממן את הפעילות המוצעת. אולם לא זו בלבד שההצעות הפוליטיות מצד האישים המרונים היו בלתי מעשיות לחלוטין, שכן עניינים אלה לא היו על

ספרה של לורה זיטריין-אייזנברג מתעד בקפדנות את התגבשות הקשרים בין המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית לבין אישים מרכזיים מקרב העדה הנוצרית-המרונית בלבנון, בעיקר בתקופת המנדט. הדיפלומטיה הציונית-המרונית לא זכתה עד כה למחקר מקיף, ומבחינה זו מהווה המחקר שלפנינו תרומה חשובה להשלמת התמונה ההיסטורית של 'מדיניות החוץ' הציונית בכלל וזו הערבית בפרט.

המחקר עוקב אחר התפתחות המגעים הציוניים המרוניים בתקופה הנדונה, ומראה כי עמדה בסימן הפער בין העניין המשותף לכאורה של שתי העדות הלא-מוסלמיות בברית אזורית לבין יכולתם של תומכי הרעיון, בעיקר מן הצד המרוני, לממשו. שחיקת האפשרות ליצירת ברית כזו היתה פועל יוצא של תהליך התגבשות המערכת הפוליטית הלבנונית מצד אחד ושל התפתחות הסכסוך היהודי-הערבי בארץ-ישראל מצד אחר. המנהיגים המרונים שגילו תמיכה ברעיון הברית עם התנועה הציונית והיישוב היהודי היו מלכתחילה בודדים ומעטים, גם אם עמדו בראש ההיררכיה הדתית של הכנסייה

ההנהגה הציונית בראשותם של חיים וייצמן ודוד בן-גוריון ייצגה חוש מציאות פוליטי בהעדיפה פעולה בארץ-ישראל על פני פיזור המאמץ למדינות שכנות, כדי למנוע היווצרות רושם של רצון בהתפשטות ואיום על המדינות השכנות, ומעל הכול, במודעותה להתנגדותן של בריטניה וצרפת להרחבת הפעילות הציונית אל מעבר לגבולות ארץ-ישראל. המחברת עומדת על כך שהמחלקה המדינית של הסוכנות היהודית לא היתה עשויה מעור אחד ביחסה לקשרים עם המנהיגות המרונית הפרו-ציונית. בעוד אליהו אפשטיין (אילת) מוצג כמי שהוביל את המגמה הזו בהתלהבות, ייצג אליהו ששון גישה ספקנית שראתה נכוחה את חולשתה ופיצולה של ההנהגה המרונית ואת אי יכולתה של אישיות או קבוצה כלשהי לדבר בשם לבנון כולה.

אף כי הספר מתייחס בביקורתיות ראויה לחתירה הציונית לברית עם המרונים, הרי במה שנוגע למדיניות ההנהלה הציונית בכללותה בעניין הקשרים עם המרונים הוא מציג לעתים קרובות מדי דבר והיפוכו: ביקורת על אי הבנה כביכול של המגמות ההיסטוריות האזוריות והפנים לבנוניות בצד הבלטת הפיכחון הפוליטי שאפיין את ההנהגה הציונית בעניין ברית עם המרונים; ניתוח מעמיק של חוסר התוחלת שבברית כזו בתנאים הפוליטיים של לבנון בצד תהיות חוזרות ונשנות על בזבזו זמן ואנרגיה, תפיסה מוטעית, אשליות וחוסר הבנה של המשקל הפוליטי האמיתי של האישים הפרו-ציוניים. כך, לאחר טענתה בסיכום כי אפילו אפשטיין, המזוהה ביותר עם רעיון הברית הציונית-המרונית, התמקד ביעדים מעשיים של סיוע הדדי ולא חשב במושגים של ברית פורמלית גרנדיוזית (עמ' 157), חוזרת המחברת באותה נשימה על טענת האשליה והטעות בהבנת המציאות.

פי רוב בשליטתם, אלא שגם במקום שבו יכלו לסייע, קרי הבעת תמיכה פומבית בהקמת הבית הלאומי היהודי ובהתפתחותו לכלל מדינה שכנה, נמנעו רובם מלעשות כן; זאת משום שמהלך כזה עלול היה לעלות להם בחייהם או לפחות במשרתם הציבורית לנוכח התגברות מגמת הלאומיות הערבית והתמיכה הציבורית - בלבנון ובמדינות הערביות השכנות - בעניינם של ערביי פלסטין, תהליך שלווה בהלך רוח אנטי-ציוני. כך סירבו ערידה ואדה להעיד בפני ועדת החקירה המלכותית בראשות הלורד פיל בעד מדינה יהודית הגובלת בלבנון, בעוד שעמדתו הפרו-ציונית הפומבית של הבישוף מובארכ, עשר שנים אחר כך, הביאה להדחתו מכהונתו הדתית.

הספר מציג בבחירות את השינוי החברתי-הפוליטי שהתרחש בלבנון משלהי שנות השלושים ואשר תרם לשחיקת הסיכוי לברית עדות לא-מוסלמיות בין היישוב היהודי למרונים בלבנון. נוסף על סילוקו של אדה מהנשיאות, גברה בקרב מנהיגים מרונים המגמה להשלים כרע הכרחי עם המציאות הגאופוליטית האזורית והמקומית שכפתה הכרה בערביותה של לבנון, תמורת ביטחונות להמשך עצמאותה הלאומית ומניעת הצטרפותה לאיחוד ערבי אזורי. גישה זו עמדה ביסוד הקואליציה שהקימו מנהיגים מרונים בראשותו של בשארה אל-ח'ורי עם מנהיגים מוסלמים סונים, ואשר הניבה, בשנת 1943, את 'האמנה הלאומית' שקבעה את הסדר הפוליטי של לבנון העצמאית.

יחסם של המוסדות הציוניים לקשרים עם המנהיגות המרונית הפרו-ציונית ולהצעות שבאו מצדה היה מסויג בדרך כלל ככל שהדבר נגע להתלטות מעשיות של השקעות והתיישבות בלבנון. המחברת מדגישה את המקום המשני שתפסה הדיפלומטיה במעשה הציוני לעומת התיישבות ובניין הכוח העצמי. יתר על כן,

מעשה, שהיו רחוקים מחלומות, בעלי יכולת ניתוח וספקנות ראויה. שנית, הספר לוקה בהעדר גישה מושגית-היסטורית להתפתחות יחסי חברה ומדינה במזרח התיכון ולהשלכותיהם על סיכוייה של דיפלומטיה ציונית החותרת לברית עדות לא-מוסלמיות. המגעים הציוניים-המרוניים אפייניים למצב הבראשיתי של התגבשות המדינות באזור בטרם זכו לעצמאותן ובעודן תחת שלטון זר, שבמקרה הצרפתי שימר ואף חיזק את הפיצול העדתי הקיים ומנע התגבשות מרכז פוליטי חזק. במצב זה בלטה נטייתם של מנהיגים עדתיים לטפח קשרים עם בעלי ברית מחוץ לגבולות היחידה הפוליטית החדשה (עלוים ודרוזים עם האמיר עבדאללה; מרונים, דרוזים ומתואלים עם הציונים) לשם השגת רווחים פוליטיים על חשבון קבוצות מסורתיות אחרות או המרכז הפוליטי המתהווה. אלא שערכם של קשרים אלה היה זמני, והם נעשו פחות ופחות אפשריים משעה שהמרכז הפוליטי צבר אמצעים ומשאבים שאפשרו לו לכפות את מרותו על אותן קבוצות. אך מה שחשוב הוא שערכם של הסכמים ובריתות במצב כזה היה מבוטל מלכתחילה כל עוד היה השלטון נתון בידי מעצמה זרה. יתר על כן, הסכמים ובריתות הם עניין למדינות ריבוניות המסוגלות לקיימם. מבחינה זו היה ההסכם בין הסוכנות היהודית לפטריארך ערידה בשנת 1946 חסר ערך מעשי משום שלשני הצדדים החתומים לא היתה יכולת לממשו, והוא היה בעל ערך בתור הצהרת כוונות בלבד. אם בכל זאת נענתה ההנהגה הציונית לבקשתו של ערידה לערוך הסכם שכזה לא היה הדבר תוצאה של אשליה או חוסר הבנה, אלא הבעת רצון לעודד ידד מרוני ותיק באפס מחיר. מבחינה היסטורית מהווה הסכם זה אפיוורה שחשיבותה זהה להצעת הנשיא אדה לתנועה הציונית לספח

לבד מגישה זו של ביקורת בכל מחיר כלפי המדינות הציונית, יש בספר שני חסרונות עיקריים, הנובעים מהתמקדות יתר בנושא שהוא שולי מבחינה היסטורית, ואשר עיקר חשיבותו בהצגתו בפרספקטיבה השוואתית-היסטורית. ראשית, חסרה פרספקטיבה השוואתית של הדיפלומטיה הציונית-המרונית, שהיתה מרכיב אחד - ובניגוד לטענת המחברת, ספק אם החשוב ביותר - בדיפלומטיה הציונית-הערבית (הקשרים עם האמיר/המלך עבדאללה היו ממושכים ועמוקים לא פחות, ובעיקר תכליתיים יותר). השוואה עם המאמץ שהשקיעה התנועה הציונית ביחסיה עם ערביי ארץ-ישראל ועם מנהיגים ערבים במדינות השכנות היתה מלמדת על ממדיו ויעדיו היחסיים של המאמץ הציוני שהושקע בקשרים עם המרונים. המחברת עצמה טורחת להסביר כי בשלהי שנות השלושים הפכו התנועה הציונית והיישוב היהודי למוקצים במדינות הערביות השכנות. לפיכך ראו אנשי המחלקה המדינית בקשרים עם אותם ערבים מעטים שהיו מוכנים לשתף פעולה עמם בעיקר תרומה לקידום יעדים מעשיים מידיים - גיוס סוכני מודיעין, השגת מידע על קרקעות למכירה וניהול דיפלומטיה מונעת, קרי מאמץ לפיצול המחנה הערבי והחלשת ההתנגדות לבית הלאומי היהודי. דווקא לנוכח המגבלות בעניין זה, שהמחברת מכירה בהן, שומה היה על המוסדות הציוניים לא להניח מידיהם הזדמנות כלשהי גם בתנאים של חוסר תוחלת נראית לעין, ולהמשיך לטפח את הקשר בתקווה שנייב תועלת בבוא הזמן. לפיכך הניסיון לדון ב'מדיניות החוץ' במונחי עלות ותועלת בלבד מנותק מן המציאות שבה פעלה התנועה הציונית באותם הימים. בהקשר זה תמוהה בעיני כותרת המשנה של הספר, המתייחסת למדיניות הציונית במונח דימוי או דמיון (imagination), והרי מדובר באנשי

המעורבות המוגבלת לשם השגת השפעה בלבנון דמתה במידה רבה למדיניות הציונית הזהירה והמציאותית של תקופת המנדט ביחס למרונים; אולם כניסתה של ישראל בשנת 1982 למעורבות צבאית ישירה בלבנון לצד המרונים היא דוגמה בוטה של בורות היסטורית וחוסר הבנה למגבלותיה של 'ברית בין מנודים' במזרח התיכון כשהשותף הוא עדת מיעוט נוצרית לא רק בממד האזורי אלא גם בלבנון עצמה.

את דרום לבנון - ושניהם היו צריכים לשמש דוגמה למערכת יחסים בלתי פורמלית שביטאה רצונות יותר מאשר יכולת פעולה. למקרא הספר קשה שלא להידרש להשוואה עם המעורבות של מדינת ישראל בלבנון שהתפתחה בתנאים של מלחמת אזרחים, התמוטטות הסדר הפוליטי ועליית כוחן של מיליציות עדתיות שבהעדר מרכז פוליטי אפקטיווי החלו למלא תפקיד של סוכן בין-לאומי עצמאי למחצה.

